

SENSITIIVISET PERHEAIHEET HAASTATTELUTUTKIMUKSESSA

– EETTISET HAASTEET, PERHESALAISUUDET JA INTERVENTION MAHDOLLISUUS

Kati Hämäläinen: YTT, yliopistonopettaja (sosiaalityö), Avoin yliopisto, Jyväskylän yliopisto

Henna Pirskanen: YTT, tutkijatohtori (sociologia), Perhetutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto

Susanna Rautio: YTM, tutkija (sociologia), Perhetutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto

kati.p.hamalainen@jyu.fi, henna.pirskanen@jyu.fi, susanna.h.rautio@jyu.fi

Janus vol. 22 (1) 2014, 53–68

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa kysymme, millaisia keskenään samanlaisia pohdintoja ja kokemuksia tutkijat kohtaavat, kun he lähestyvät perheaiheita haastattelumetodilla. Artikkelin pohjautuu kolmen kirjoittajan perhetutkimuksen ja sosiaalityöiden kentille sijoittuviin haastattelututkimuksiin. Artikkelin fokus on perheaiheiden sensitiivisyyttä koskevista yhtenevistä kysymyksistä. Pohdimme myös tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja otamme keskusteluun sekä tutkittavan että tutkijan tunteet. Tarkastelemme erityisesti perhesalaisuuksia ja intervention mahdollisuuksia. Kokemuksemme mukaan ne korostuvat, kun tutkimuksen kohteena ovat arkaluontoiset perheaiheet. Valitut teemat perustuvat väitöskirjatutkimustemme haastatteluaineistoihin, henkilökohtaisiin tutkimuskokemuksiimme ja aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Artikkelissa osoitamme, että on tärkeää antaa ääni ihmisten kokemuksille sensitiivisistä perheaiheista, mutta se edellyttää erityistä lähestymistapaa.

Perheisiin liittyvät tutkimusaiheet voivat olla luonteeltaan sensitiivisiä. Sensitiivisyys korostuu erityisesti tutkittaessa moraalisia jännitteitä sisältäviä perheaiheita. Keskeistä on tunkeutuminen ihmisen yksityisyyden alueelle. Tällöin tutkijalta ja menetelmiltä vaaditaan erityistä herkkyyttä. (Pösö 2008; Laitinen 2004, 51.) Artikkelissa kysymme reflektiivisesti, millaisia keskenään samanlaisia pohdintoja ja kokemuksia tutkijat kohtaavat, kun he lähestyvät perheaiheita haastattelumetodilla.

Artikkelin pohjana toimivat kolmen kirjoittajan omat haastattelututkimukset. Nostamme artikkelissa keskusteltavaksi yhtenevät kysymykset perheaiheiden sensitiivisyydestä, eettisistä kysymyksistä, tutkittavan ja tutkijan tunteista sekä perhesalaisuuksista ja

intervention mahdollisuudesta. Teemat pohjautuvat väitöskirjatutkimustemme haastatteluaineistoihin, henkilökohtaisiin tutkimuskokemuksiimme ja aiempaan tutkimuskirjallisuuteen.

Kati Hämäläisen (2012) väitöskirjatutkimus perhehoitoon sijoitettujen lasten kodeista ja perhesuhteista edustaa sosiaalityön tutkimusta. Tutkimuksessa selvitettiin perhehoitoon sijoitettujen lasten kodilleen ja perhesuhteilleen antamia merkityksiä. Hämäläinen haastatteli sosiaalityön yhteistyötahojen avulla 20 perhehoitolasta, jotka olivat iältään 8–12-vuotiaita. Lapsia haastateltiin kahdesti heidän sijaiskodeissaan. (Ks. myös Hämäläinen & Rautio 2013.) Pääasiallisena aineistonkeruuna tutkimuksessa käytettiin teemahaastattelua. Lisäksi lapset täyttivät verkostokarttana

toimineen omenapuun ja täyttivät päiväkirjaa viikon ajan. Tutkimusaihe voi olla lapsen näkökulmasta arkaluontoinen, koska lasten koti ja perhesuhteet ovat muuttuneet lastensuojelun toimenpiteiden johdosta ja lasten voi olla vaikeaa puhua näistä aiheista tutkijalle.

Henna Pirskasen (2011) sosiologian väitöskirjatyö lähestyi elämäkertahaastattelujen keinoin miesten kokemuksia isiensä ongelmajuomisesta. Tutkimuksessa tarkasteltiin muun muassa sitä, miten miehet näkevät isä-poikasuhteen, kun isällä on alkoholiongelma. Pirskanen haastatteli 21 miestä, jotka olivat iältään 21–42-vuotiaita. Hän käytti myös aikajanametodia, jossa haastateltavat piirsivät paperille elämänsä tärkeitä tapahtumia ja mielialaansa kuvaavan elämänviivan. Haastateltavia etsittiin lehti-ilmoitusten, sähköpostilistojen ja lumipallomenetelmän avulla. Ristiriitaisesta isäsuhteesta ja vaikeista elämäkokemuksista puhuminen saattoi olla miehille haastavaa (ks. Pirskanen 2009).

Susanna Raution tekeillä oleva sosiologian väitöskirjatutkimus käsittelee varhaista tukea tarjoavaa neuvolan perhetyötä (Rautio 2013a, 2013b). Rautio on kiinnostunut asiakasperheiden ja perheammattilaisten kokemuksista perhetyöstä. Hän haastatteli yhdeksää vanhempaa, kuutta neuvolan terveydenhoitajaa ja kahta perhetyöntekijää. Tutkimusaineistoon kuuluu myös kahdeksan perheammattilaisen päiväkirjat. Haastateltavat löytyivät perhetyön hankkeen kautta. Haastatteluisa tuli esiin, että vanhemmille asiakkuus perhepalveluissa, tuen pyytäminen ja oman vanhemmuuden pohtiminen voi olla hyvin sensitiivistä.

Sensitiivisyyden määritelmää on avattu erilaisin tavoin tutkimuskirjallisuudessa. Sensitiiviseksi on sanottu ensinnäkin tutkimusta, joka saattaa aiheuttaa jollekin osapuolelle jonkinlaista ”harmia” ja asettaa jollain tavoin uhanalaisiksi tutkimukseen osallistuvat. Henkilökohtaisten asioiden kertominen ulkopuolisille voi luonnollisesti olla vaikeaa. (Johnson & Clarke 2003, 422; Lee 1993, 4, 97.) Arkaluontoisen aiheen tutkiminen voi sisältää osallistujiin kohdistuvia riskejä, kuten henkilökohtaisten asioiden jakamiseen ja paljastamiseen liittyvää luottamuksellisuuden rikkoutumista (Corbin & Morse 2003, 336–338). Tutkijat viittaavat usein vaikeisiin, hävettäviksi koettuihin ja haavoittuviksi jättäviin sekä kulttuurisesti arkaluonteisiin asioihin ja tapahtumiin. Näitä ovat syvästi henkilökohtaiset kokemukset, esimerkiksi kuolema, sairaudet, väkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö, itsemurha ja erilaiset menetykset. (Ks. Campensino 2007; Chatzifotiou 2000; Hurtig 2006; Hydén 2008; Laitinen & Uusitalo 2007; Liamputtong 2007; Pösö 2008, 102; Smart 2007.)

Kotimaisessa perhetutkimuksessa sensitiivisiä tutkimusaiheita on aiemmin pohtinut esimerkiksi Merja Laitinen (2004), jonka sosiaalityön väitöskirjatutkimus kohdistuu lapsena läheissuhteissaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämään. Hän on myös yhdessä Tuula Uusitalon kanssa kirjoittanut sensitiivisen haastattelututkimuksen eettisistä haasteista, kuten tutkimukseen sitoutumisesta, siitä irtautumisesta sekä tutkijan roolista (Laitinen & Uusitalo 2007). Tarja Pösö (2008, 95) puolestaan huomioi, että perhesuhteet näyttäytyvät erilaisina suhteiden eri osapuolille, minkä vuoksi

niitä on tärkeää tutkia monesta näkökulmasta. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa puolestaan esimerkiksi Jacqui Gabb (2010a) käsittelee eettisiä kysymyksiä ja sensitiivisyyttä, ja Pranee Liamputtong (2007) nostaa esiin lapset ja perheet esimerkkeinä arkaluontoisen aiheen ja haavoittuvaisten ryhmien tutkimisesta. Myös Raymond Lee (esim. 1993) on pohtinut tutkimuksen eettisiä kysymyksiä kattavasti.

Edellä esitellyt väitöskirjatutkimuksemme kuuluvat erityisesti yhteiskuntatieteellisen perhetutkimuksen kenttään, jossa on tunnistettu perheen ja perhesuhteiden neuvoteltava luonne (ks. myös Mason & Tipper 2008). Perhetutkimukselle on ominaista tutkia perhettä monesta näkökulmasta; siitä on olemassa aina yhtä monta tarinaa kuin siinä on jäseniä. Perhesuhteisiin liittyvät olennaisesti hoiva, huolenpito ja vastuu, ja keskeisimpänä 2000-luvun perhesuhteita koskevana teemana on pidetty kysymystä hoivavastuusta. Perheinstituutiolla on vankka asema Suomessa, vaikka esiin on noussut huoli perheen hajoamisesta. (Sevón & Notko 2008, 13, 18–19.) Perhesuhteet ovat samanaikaisesti luottamus- ja vastuusuhteita, minkä vuoksi niissä ovat läsnä tunnustuksen kaipuu ja haavoittumisen mahdollisuus (Husso & Virkki 2008, 261).

EETTISET KYSYMYKSET

Perhetutkijalta odotetaan eettistä ymmärrystä ja taitoa tietää, kuinka reagoida vaikkapa ristiriitaisten perhesuhteiden tutkimisen esiin nostattamiin jännitteisiin ja ongelmiin (Pösö 2008, 98). Tällaisten käytäntöjen tutkiminen

edellyttää eettistä tasapainoilua, ja eettiset kysymykset moninkertaistuvat vaikeita perhesuhteita tutkittaessa (Sevón & Notko 2008, 22–23). Kiistanalaisten perhesuhteiden tutkiminen edellyttää eettistä pohdintaa jo käsitteiden ja tarkastelukulmien valinnassa. Perhesuhteet ovat henkilökohtaisia ja ainutlaatuisia, minkä vuoksi eettisesti harkitun tutkimustoiminnan tulee rakentua tilannekohtaisesti. (Pösö 2008, 95–97.)

Eettisyydessä on kysymys myös oikeudesta tutkia tiettyjä aiheita. Millä oikeudella tutkija voi puhua toisten kokemuksista ja esittää kysymyksiään? Muodolliset luvat eivät ole sama asia kuin oikeus tutkia aihetta. Luvan ja oikeutuksen välinen suhde on erityinen varsinkin lasten kanssa. (Pösö 2008, 99, 102 ja 2004, 36.) Tutkittavien ja tutkijan välille ei saisi myöskään muodostua sellaista riippuvuussuhdetta, joka voisi vaikuttaa esimerkiksi tietojen antamisen vapaaehtoisuuteen (Eskola & Suoranta 1998, 55). Tutkimuseettisesti on tärkeää, että tutkittava ymmärtää, mihin hän on osallistumassa (Cree ym. 2002, 51; Warren 2002, 89; Mason 2007, 81). Tutkittaessa arkoja aiheita on mahdotonta ennustaa, mitä esimerkiksi menneisyyden muisteleminen voi tutkittaville merkitä (Laitinen & Uusitalo 2007, 318).

Erilaisten eettisten kysymysten korostumista pidetään usein keskeisimpänä erona aikuisten tutkimisen ja lasten tutkimisen välillä (Punch 2002, 323). Hämäläisen haastattelemien perhehoitolapsien voidaan ajatella kuuluvan haavoittuvaisten ryhmään, jonka tutkimisessa monet eettiset kysymykset nousevat esiin (Liamputtong 2007, 32). Hämäläinen piti tärkeänä lasten suostu-

musta tutkimukseen ja lasten ehdoilla etenemistä. Tutkijoiden tulee olla hienotunteisia vaikeaa elämäntilannetta elävien lasten kanssa, koska lapsilla voi olla kokemus, että heidän toiveitaan ja rajojaan on kunnioitettu heikosti (Eriksson & Näsman 2012, 66). Pirska- sen ja Raution haastateltavat puolestaan olivat aikuisia, joiden kohdalla eettiset kysymykset olivat erilaisia, mutta henkilökohtaisista aiheista johtuen yhtä- lailla tärkeitä pohtimisen aiheita.

Tutkimuksissamme haastateltavien anonymiteetti oli yksi eettinen avainky- symys, koska perhe on tutkimusaiheena hyvin yksityinen (ks. Eskola & Suo- ranta 1998, 57; Christians 2000, 139; Ryen 2011, 419). Jouduimme pohti- maan perusteellisesti haastateltaviemme sekä heidän läheistensä anonymiteetin varjelua tutkimusprosessin eri vaiheis- sa ja koimme sen haastavaksi erityis- estä tutkimustulosten raportoinnissa. Esimerkiksi Pirskanen (2011, 66–67) päätti, että hän ei liitä aineistokatkel- miin haastateltavien pseudonyymejä tai haastattelun numeroa (ks. myös Notko 2011, 22). Hämäläinen ei käyttänyt ai- neistositaateissa lasten ikiä ja välillä hän jätti pois pseudonyymejä.

Keskeisiä kysymyksiä ovat lisäksi tutki- jan käyttämien käsitteiden leimaavuus ja eettinen kirjoittaminen (Granfelt 2004, 152; Laitinen 2004, 88). Esimer- kiksi Hämäläinen valitsi termin perhe- hoitoon sijoitettu lapsi, eikä halunnut käyttää mielestään leimaavia termejä huostaanotettu lapsi tai sijaislapsi. Vas- taavasti Pirskasen tutkimuksessa alko- holiongelmiä koskevat käsitteet voivat olla arvolatautuneita. Raution tutki- muksessa haastateltava puuttui tutkijan käyttämään käsitteeseen ja halusi, että

haastatteluissa puhutaan tuen tarpeen sijaan konsultaatiosta. Tutkijalla on mo- raalinen velvollisuus kirjoittaa niin, että hän ottaa hienotunteisesti huomioon sen, miten tutkittavat esitetään tekstissä. Tekstin sanomalla tulisi pyrkiä vaikut- tamaan myös heihin, joilla on vaikutus- mahdollisuuksia parantaa kyseisen ryh- män tilannetta. Vaikeista aiheista tutkija ei myöskään voi kertoa kaikkea. Hän joutuu käymään rajankäyntiä koetun sanoittamisen ja salaisuuksien kerto- misen välillä. (Granfelt 2004, 152; Pösö 2006, 128–129.)

Olennainen tutkimuseettinen haaste esimerkiksi Hämäläisen tutkimuksessa oli tarpeellisten tutkimuslupien saa- minen sijoitettujen lasten biologisilta vanhemmilta, koska osa vanhemmista oli tavoittamattomissa (ks. myös Gil- bertson & Barber 2002, 256; Bogolub & Thomas 2005, 275). Myös Pirskasen tutkimuksessa haastateltavien löytämi- nen oli yli vuoden kestänyt prosessi. Lisäksi usea tutkimukseen lupautunut jätti saapumatta haastatteluun. Raution tutkimuksessa haastateltaviksi lupautu- neiden pieni määrä kertoo tutkittavien hankkimisen haasteellisuudesta. Koke- muksemme osoittavat, että tutkittavat saattavat kieltäytyä osallistumasta tut- kimukseen, jos he kokevat sen aiheen vaikeaksi (ks. myös Cree ym. 2002, 50).

Perhettä käsittelevät haastattelutilanteet sisältävät omia haasteitaan. Luottamus- suhteen rakentaminen haastateltaviin, jotka tapasimme vain kerran (Pirskanen ja Rautio) tai kahdesti (Hämäläinen), oli olennainen haaste. Luottamussuh- teet syntyivät tilanteisessa vuorovaiku- tuksessa ja kuuntelemalla haastateltavia. Haastatteluja edeltävä yhteydenpito haastateltaviin rajoittui puheluihin ja

sähköposteihin, joissa keskustelimme haastattelun tarkoituksesta, anonymiteetistä ja tutkimuksen käytännöistä. Hämäläisen tutkimuksessa sijaisvanhemmat, biologiset vanhemmat ja haastateltava lapsi saivat ennakkoon tutkimusta koskevat informaatiokirjeet, joihin he allekirjoittivat suostumuksensa.

Haastattelussa tutkijan tulee lisäksi huomioida haastateltavan tunteet ja tiedostaa milloin kysymyksiä ei kannata jatkaa (Peled & Leichtenritt 2002). Koimme, että myös positiivisista aiheista keskusteleminen haastattelun aikana voi lievittää mahdollista epämiellyttävää tilannetta (ks. myös Forsberg 2002, 69). Hämäläinen kohtasi tilanteen, jossa lapsi alkoi itkeä kesken haastattelun puhuessaan kuolleesta biologisesta vanhemmastaan, minkä vuoksi Hämäläinen ohjasi puheenaiheen toisaalle. Pirkasen haastatteluissa haastateltaville oli vaikea puhua väkivallan kokemuksesta. Tilanteet olivat tasapainoilua sen suhteen mitä oli tärkeää kysyä tutkimuksen tiedon tarpeen vuoksi ja mikä oli tarpeetonta. Ajattemme tällaisen hienotunteisuuden kuuluvan olennaisesti sensitiivisten perheaiheiden tutkimiseen (myös Alasuutari 2005, 18).

Kunnioitus ei saisi estää tutkijaa kysymästä vaikeitakin asioita, mutta toisaalta kokemuksemme on, että tutkija tunnustele haastattelutilanteessa jatkuvasti tilannekohtaista ilmapiiriä. Mikäli vaikuttaa siltä, että kysymyksissä mennään haastateltavan elämän kipupisteisiin, tutkijalla on vastuu siitä, ettei aiheiden käsittely vahingoita haastateltavaa. Ajattemme, että perhesuhteet sisältävät erityisen emotionaalisen latauksen osin siksi, että jokaisella ihmisellä on käsi-

tyksiä siitä, mitä ”perheen” tulisi olla (ks. Gabb 2010a). Se, miten tutkija reagoi tutkimusprosessin ongelmiin kysyy eettistä ymmärrystä ja tilanteiden tajua (Pösö 2008, 98).

TUTKITTAVAN JA TUTKIJAN TUNTEET

Sensitiivistä perheaihetta tutkittaessa ei voida sivuuttaa tutkimusaiheen vaikutusta niin tutkittavaan kuin myös tutkijaan. Perhesuhteita koskevia haastatteluja on luonnehdittu stressaaviksi, uhkaaviksi, emotionaalisesti vaativiksi ja kuluttaviksi sekä haastateltavalle että haastattelijalle. Pohdimme tutkimussamme sitä, kuinka haastateltavalle tilanne on ymmärrettävästi ainutkertainen, eikä hän ole voinut juuri valmistautua haastatteluun tai sen herättämiin tunteisiin. Vastaavasti tutkimuskirjallisuudessa on keskusteltu tutkijoiden kokemista ahdistuksen tunteista tutkimusprosessin aikana. (Enosh & Buchbinder 2005; Honkatukia ym. 2003, 335; Lee 1993; Oakley 1981, 41.)

Haastatteluissa on tärkeää tunnistaa haastateltavan mahdollisesti pintaan nousevat tunteet. Esimerkiksi jos haastattelu koskee haastateltavan menneisyyttä, hänen on kohdattava sen herättämät tunteet haastattelussa. Vastaavasti, jos haastattelu koskee akuuttia perhetilannetta, se voi nostaa haastateltavassa pintaan vahvoja tunteita, jotka eivät välttämättä haihdu välittömästi haastattelun loputtua. (Ks. Lee 1993; Warren 2002.)

Useat tutkijat ovat kirjoittaneet kokemistaan kuormittavista tunteista (Laakso 2009, 84; Laitinen 2004; Laitinen & Uusitalo 2007, 319; Pösö 2004, 26;

ks. Dickson-Swift ym. 2007). Aiempien tutkimusten tavoin kohtasimme itsekin tutkimusprosessiemme aikana useita tunteita, kuten surua ja ahdistusta, erilaisuuden tunnetta ja syyllisyyttä elämästämme suhteessa haastateltavien kokemuksiin. Pösö (2006, 125) kertoo kokeneensa haastattelujen lukemisen kuormittavaksi kertomusten surullisuuden ja julmuuden vuoksi. Toisaalta arkaluontoisista aiheista haastattelemisen voidaan kokea vähemmän vaikeana sen vuoksi, että haastateltavat ovat orientoituneet jo valmiiksi kertomaan elämästään (Sinko & Virokannas 2009, 106).

Tutkijoiden voi olla haastavaa valmistautua arkojen tilanteiden kohtaamiseen ja he voivat kokea esimerkiksi vihaisuuden, avuttomuuden, ahdistuksen ja masennuksen tunteita (Granfelt 2004; Liamputtong 2007, 2, 84; Chatzifotiou 2000; Corbin & Morse 2003, 343). Vihaisuus tai suru ei välttämättä kuulu tieteellisessä maailmassa hyväksyttäviin tunteisiin (Bourne 1998, 92, 94, 98). Pösö (2006, 124) kirjoittaa saaneensa kuulla, että tutkimusprosessin aikana itkua olisi pitänyt yrittää hallita, sillä voimakkaan tunteen pelättiin vaikuttavan liikaa tutkimukseen.

Hämäläisen tutkimuksessa sensitiivisyys oli läsnä lasten haastatteluissa niin haastateltavien kuin haastattelijan näkökulmasta. Haastateltavat olivat tutkijalle ennestään tuntemattomia lastensuojelun lapsiasiakkaita. Lastensuojelun lapsiasiakkaat ovat monin tavoin erityisiä ja haavoittuvia sekä elämänhistoriansa että kokemustensa takia. (Hurtig 2003, 36.) Puhuttaessa lasten kanssa kodista ja perhesuhteista aiheen arkaluontoisuus näkyi esimerkiksi lasten tavassa vaihtaa

puheenaihetta silloin, kun puhe kääntyi heidän biologisiin vanhempiinsa.

T¹: Mitä ajattelet, mitä sun vanhemmat ajattelee siitä, kun asut tässä perheessä?

H:Varmaan niillä on ikävä, hei sä näytät ihan siltä tytöltä, siinä elokuvassa.

Tämän jälkeen lapsi jatkoi puhettaan kyseisestä elokuvasta. Joillekin lapsille oli helpompaa puhua arkaluontoisista ja yksityisistä aiheista, kuten biologisten vanhempien väkivaltaisuudesta, päihdeongelmista tai mielenterveysongelmista.

T: Olet muuttanut paljon silloin, kun asuit äitisi kanssa?

H: Kyllä, meidän täytyi, koska mun oikee isä, niin se hakkas meidän äitiä.

Nämä aineistositaatit osoittavat, kuinka huostaanotettujen lasten perhesuhteiden tutkiminen voi nostaa esiin hyvin sensitiivisiä aiheita. Hämäläinen koki tutkimusaiheensa ajoittain kuormittavana. Haastavia olivat esimerkiksi tilanteet, joissa lapset kertoivat vanhempiensa päihdeongelmista johtuneista laiminlyönneistä tai vanhempiensa välisestä rajusta väkivallasta. Työkokemus lastensuojelun sosiaalityöstä sekä tutkimuspäiväkirjan kirjoittaminen auttoivat tutkijaa näissä tilanteissa (ks. myös Laitinen & Uusitalo 2007, 328).

Samoin Pirskanen huomioi, että haastateltavien haastatteluissa pinnalle nousivat tunteet, kuten vihaisuus ja suru, olivat mahdollisia merkkejä aiheen kiipeydestä.

T: Miten sitten sun välit isän kanssa? Onko niissä tapahtunut muutosta ajan kanssa, verrattuna siihen, kun olit lapsi?

H: No eipä siihen muutosta. Aika paljo vihaa tunnen. Ja jälkeenpäin ajateltuna, [...] minäkin toivon kyllä hänen kuolemaa, että se taakka lähtis pois. On mulla ollut vaikka minkälaisia ajatuksia. Et semmonen, kun silloin kävin hänen kanssaan kalassa nuorempana, että silloin kun ois hänet hukuttanut, niin kyllä ois monen elämä ollut ruususempaa. Vaikka se on raju ajatus (naurahdus), niin silloin se ois pitänyt tehdä, jos sen ois tehnyt.

Kipeiden lapsuusmuistojen läpikäyminen ja haavoittuvana läsnä oleminen saattoivat herättää haastateltavissa voimakkaita tunteita. Elämänkokemukset, kuten isän fyysinen väkivalta perheessä, isän kuolema, turvattomuus ja kompleksinen isä-poikasuhde olivat arkoja aiheita käytäviksi läpi ennestään tunteettoman haastattelijan kanssa. Kuitenkin se, että haastateltavat kertoivat avoimesti vaikeista kokemuksistaan, viittasi hyvän luottamussuhteen syntymiseen haastatteluprosessissa.

Pirskanen tunsu myötätuntoa haastateltaviaan ja heidän kokemuksiaan kohtaan, etenkin, kun he kertoivat rankoista elämänkokemuksistaan. Kun hän kuuli heidän lapsena kokemistaan epäoikeudenmukaisuuksista ja kaltoinkohteluista, hän tunsu sekä sääliä lasta kohtaan että vihaisuutta kaltoinkohtelijaa kohtaan.

Raution haastattelujen aiheet nostivat pintaan muistoja, tunteita ja kokemuksia vanhemmuudesta, joskus haastateltavan omasta lapsuudesta asti. Hän huomioi, että vanhemmilla oli tarve puhua vanhemmuuden kipeimmistä vaiheista kuten esimerkiksi äidin väsymyksestä vauvan hoidossa.

T: Mihin asioihin perheenne koki tarvitsevansa tukea, tai apua tai neuvoja?

H: Se alkuvaihe ainakin siinä, että (lapsi) oli hirveen itkunen. Tuntui, että se oli kaikki itelle uutta ja hirveen väsynyt oli ja se oli jotenki semmonen voimavara, joku tuli ja, semmosta keskustelua.

Ristiriitaisten tunteiden ja niistä puhumisen voidaan katsoa olevan vaikeaa. Esimerkiksi vanhempien eropohdinnat, huonot palvelukokemukset tai muut vaikeat tilanteet perheessä saattoivat olla arkaluontoisia, eikä niistä välttämättä haluttu kertoa avoimesti.

Olemme tuoneet esille negatiivisiksi käsitettyjä tunteita, jotka ovat kytköksissä sensitiivisen perheaiheen tutkimiseen. Haluamme kuitenkin korostaa, että haastattelujen tekemiseen liittyi myös positiivisia tunteita kuten iloa, toiveikkautta ja ylpeyttä haastateltavien kyvystä voittaa vaikeuksia elämässään. Vaikka kohtasimme tutkimuksissamme surullisia tarinoita, tunsimme itsemme etuoikeutetuiksi ja kiitollisiksi, koska haastateltavat luottivat meihin ja kertoivat henkilökohtaisia muistojaan. Vastaavasti haastateltaville tutkimukseen osallistuminen voi olla voimaannuttavaa ja terapeuttista (ks. myös Hämäläinen ym. 2011; Pirskanen 2011). Näin ollen tutkimusprosessi voi saada aikaan tutkijassa – siinä missä tutkittavassakin – varsinaisen tunteiden spektrin.

Haastatteluprosesseissa kokemistamme erilaisista tunteista seurasi vahvempi ymmärrys siitä, kuinka keskeisiä tunteet ovat perheaiheita tutkittaessa. Siksi on hankalaa hahmottaa perhettä ja sen merkityksiä kipeissäkin tilanteissa ilman siihen kytkeytyvien tunteiden ymmärtämistä. Vaikeat kokemukset ei-

vät myöskään poissulje positiivisia tunteita vaan ne kulkevat käsi kädessä (ks. Itäpuisto 2001). Tutkijan tunteet voivat heijastaa tutkittavan tunteita, mikä virittelee ymmärtämään paremmin haastateltavan kokemuksia.

PERHESALAISUUDET

Perhe ja koti käsitetään usein vahvasti yksityisiksi elämänalueiksi. Niitä ei välttämättä haluta jakaa ulkopuolisille. Perhesuhteet voivat olla tässä mielessä tutkittaville ”pyhiä”. (Fontes 2004, 142; Smart 2006, 155.) Perheen koossapitäminen ja perheenjäsenten suojeleminen sosiaaliselta paheksuvalta voivat olla syitä salata yksityisasiota perheiden ulkopuolisilta (Vangelisti 1994, 116–117). Tästäkin syystä perheen suljettujen ja suojeltujen rajojen sisäpuolelle astuminen voi olla perhetutkijoille haasteellista. Muodostamalla tutkittaviin luottamuksen tutkijan on mahdollista päästä tarkastelemaan perheen ja sen jäsenten yksilöllisiä merkityksiä. (Liamputtong 2007, 8; ks. myös Glesne 1999; Hämäläinen & Rautio 2013.)

Perhetutkimus on tyypillisesti pyrkinyt kunnioittamaan perheen yksityisyyttä tutkittaessa ihmisten henkilökohtaisia elämiä ja ihmissuhteita (Gabb 2010b, 465; Ritala-Koskinen 2001, 78). Pösö (2008, 93, 95–96) on käyttänyt termejä ristiriitaiset ja kiistanalaiset perhesuhteet korostaakseen, että tutkimuksessa voi olla haastavaa antaa ääni erilaisille kiistanalaisille perhesuhteille, jotka voivat olla hoivaavuuden ja tukemisen sijasta alistavia, vaativia ja kuluttavia. Tämänkaltaisia perhesuhteita tutkittaessa viitataan usein salaisuuksiin, ja siksi niistä ei puhuta. Erityisesti lasten

on sanottu säilyttävän salaisuuksia perheessä, koska heidän on ajateltu olevan lojaaleja vanhemmilleen. Esimerkiksi Johanna Hurtig (2006, 170–171) puhuu lasten tietoon liittyvistä ammatillisista tulkintakehyksistä. Yksi on lojaalius-kehys, jossa lasten tietoa pidetään tärkeänä, mutta pulmallisena. Lasten ajatellaan välttävän sitä, että he tuottaisivat pulmia läheisilleen, ja pyrkivän lojaaliuteen vaikenemalla oman hyvinvointinsa kustannuksella, jos perheessä on tapahtunut esimerkiksi väkivaltaa tai hyväksikäyttöä. Lapsen lojaaliuden korostaminen saattaa estää ammattilaista tavoittelemasta lapselta tietoa sellaisissa tilanteissa, kun lapsi on pitkään odottanut saavansa aikuisen huomiota. (Hurtig 2006, 172.)

Lapset voivat olla erityisen varovaisia suhteen, mitä he kertovat tutkijalle vanhemmistaan. Esimerkiksi eroperheiden lapset saattavat vasta toisella haastattelukerralla vuosia myöhemmin rohjeta kritisoidaan vanhempiaan. Lapset voivat kokea epälojaaliksi kertoa, mitä mieltä he todella ovat tai mitä on tapahtunut. (Smart 2007, 138–139.) Risto Karttunen (2010, 92, 99, 100) on tutkinut lapsen kuulemista äidin ja isän keskinäisessä riidassa ja nostanut keskeisiksi kysymykset lapsen lojaliteetista vanhempiaan kohtaan. Lapsen kokemat lojaalisuusvaatimukset voivat tukahduttaa lapsen mielipiteen ilmaisua. Lojaalisuusristiriitojen vuoksi läheisiä perhe- ja ihmissuhteita koskevien asioiden käsittely oikeudessa on yksi vaikeimmista juridiikan alueista.

Myös aikuiset voivat tuntea vahvaa lojaaliutta perheenjäseniään kohtaan, minkä vuoksi haastattelutilanteissa voi olla vaikeaa saada ihmiset puhumaan

perheenjäseniin kohdistuvista negatiivisista tunteistaan (Smart 2007, 138). Tämä korostuu, jos kyseessä on meillä oleva tilanne perheessä, kuten perheenjäsenen päihdeongelma. Tutkimusprosesseissamme olemme pohtineet, että jotkut lapset ja aikuiset kokevat pettävänsä perheenjäseniään, jos he kertovat ongelmallisesta perhetilanteesta tutkijalle. Joissain tapauksissa perhesuhteen vaarantuminen tai katkeaminen voisi olla realistinen uhka, jos tieto haastateltavan kertomista asioista päätyisi toiselle perheenjäsenelle.

Tutkimuksissamme tunnistimme eri tavoin perhesalaisuuksien läsnäolon (ks. myös Pösö 2008). Sensitiivisiä perheaiheita haastattelumenetelmällä tutkittaessa on mahdollista, että haastateltavat salaavat, kaunistelevalta tai peittelevät asioita perheestään. John Gillis (1996) on todennut, että emme vain elä perheissä, vaan olemme riippuvaisia niiden symbolisesta merkityksestä ja esitämme itsemme niiden kautta niin kuin haluaisimme ulkopuolisten ajattelevan meistä. Todellinen eli eletty perheemme on pirstaleinen ja kestävä, kun taas kuviteltu perhe ei petä meitä koskaan. (Gillis 1996, xv.) Perheenjäsenille voi muodostua kuvitelmia perhesuhteistaan ja kodeistaan ja molemmat niistä sisältävät myös eletyn puolen (ks. myös Jallinoja 2000, 15).

Hämäläinen (2012) kirjoittaa lasten haastatteluissa ilmenevistä kuvitelmista kodin ja perheen suhteen. Kertoessaan entisestä kodistaan osa lapsista loi siitä myönteisiä kuvauksia sivuuttaen sen turvallisuuden, joka oli aiheuttanut huostaanoton. Myönteisen kuvan antaminen entisestä kodista ja perheestä voi kertoa ikävien asioiden olevan osa

perhesalaisuutta, josta ei haluta kertoa vieraille tutkijalle.

T: Millä tavalla oli erilaista omassa kodissa?

H: No ainaki kivempaa.

T: Onko sulla jotain ikävää muistoa sieltä?

H: Se oli ainaki kun asuttiin, sielä asu hirveesti humalaisia, yks nainenkin tuli kirveellä hakkaa oveen.

Entiseen kotiin sisältyi kuvitellun kodin ominaisuuksia siinä mielessä, että esimerkiksi lapsi liitti siihen monia mukavia asioita, ja koki, että siellä oli mukavampi asua, vaikka hän kertoi myös kodin turvattomuudesta. Laitinen (2004, 166) kuvaa vastaavasti, kuinka esimerkiksi seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi suojelee kotiaan ja perhettään sekä niiden koossapysymistä: oma ”ehjä” perhe on ehkä parempi ajatus kuin se, ettei lapsella olisi perhettä lainkaan.

Myös Raution haastatteluissa perhesalaisuudet olivat läsnä. Haastateltavat saattoivat antaa myönteisen kuvan tilanteestaan ja vanhemmuudestaan sekä saattoivat jättää jotain kertomatta esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa vanhemmat kertoivat pohtineensa eroa. Puolison läsnäolo haastattelutilanteessa saattoi vaikuttaa myös siihen, mitä haastattelijalle kerrottiin, miten puhuttiin ja mistä vaiettiin.

Pirskasen haastatteluissa ilmeni ajoittain, etteivät haastateltavat olleet puhuneet isiensä alkoholi-ongelmista ja perheen tilanteesta juuri kenellekään elämänsä aikana:

H: Joo, sinänsä, tää on, itsekin ajattelin tätä sillä tavalla just tuossa sen jälkeen, kun laitoin sulle sähköpostia, ajattelin, että tää on sillä tavalla mahtava tilaisuus, kun [...] mä en oo esimerkiksi äitin kanssa koskaan puhunut näistä asioista. Isän kanssa en käytännössä koskaan ja hyvin vähän. Tää on sillä tavalla, ja varsinkin nyt kun tää keskustelu on käyty [...] niin oon kiitollinen että tähän tuli mahdollisuus.

T: Aa, minä olen kiitollinen, että sain haastateltavan. (naurahtaa)

H: Joo, ei vaan että tää on itselle sellainen, koska nää asiat on aika pitkälle ollut käsittelemättä [...].

Useat haastateltavat viittasivat myös perheen ylläpitämiin kulusseihin suhteessa ulkomaailmaan. Perhesalaisuus, isän alkoholiongelma, oli piilotettu tehokkaasti perheen sisälle ja perheenjäsenet osallistuivat sen ylläpitoon.

Tilanteet, joissa haastateltava puhuu ensimmäistä kertaa elämässään aiemmin varjellusta perhesalaisuudesta tai pohtii ongelmallisia perhesuhteitaan, ovat tutkijallekin haastavia. Tilanteet ovat herkkiä, ja niihin liittyy kiinteästi tutkijan vastuu: kuinka ottaa tieto vastaan ja reagoida siihen. Tämä tasapainoilu näkyy esimerkiksi siinä, ettei tutkijan rooli ole tietoisesti kyseenalaistava tai rikkoa perheen sisäisiä lojaaleja suhteita, mutta toisaalta tutkijan kysymykset saattavat – tahattomasti – saada haastateltavan kyseenalaistamaan lojaaliteettejaan. Jos tutkija kysyy esimerkiksi perheenjäsenen ikävän käytöksen herättämistä tunteista, haastateltava voi alkaa pohtia ja analysoida perhesuhteen laatua syvemminkin.

INTERVENTION MAHDOLLISUUS

Interventiolla tarkoitamme sitä, että haastattelujen aikana tutkijalle voi ilmaantua tarve puuttua tilanteeseen sen perusteella, mitä hän havaitsee. Huolimatta siitä, että perhe on ymmärretty yksityiseksi alueeksi, sisältää se kuitenkin mahdollisuuden tehdä interventioita (ks. Smart 2006). Haastatteluaineistojemme, kenttäkokemuksiemme ja aikaisemman kirjallisuuden perusteella tunnistimme intervention mahdollisuuden tutkiessamme nimenomaan sensitiivisiä perheaiheita.

Intervention tarve voi ilmaantua periaatteessa aina haastattelututkimusta tehdessä. Perhetutkimuksessa korostuu, että mahdollinen interventio koskee perheen haavoittuvimpia jäseniä. Sosiaalitieteiden opiskelijat ovat esimerkiksi joskus kokeneet olevansa haastattelun aikana sosiaalityöntekijän roolissa (Eskola & Suoranta 1998, 55). Haastatteluissamme emme kokeneet samoin, vaikka aiheemme olisivat voineet mahdollistaa sellaisen. Esimerkiksi Hämäläiselle tutkijan roolin omaksuminen aikaisemmasta lastensuojelun sosiaalityön työkokemuksesta huolimatta oli selkeä ja tietoinen valinta.

Pohdimme, onko tutkimushaastattelu jo itsessään haastateltavillemme potentiaalinen interventio jossakin muodossa – poikkeuksellinen tilanne, joka saa pohtimaan omaa elämäntilannettaan ja perhettään sekä muutoksen mahdollisuutta. Tutkittavat saattavat esittää kysymyksen, 'mitä hyötyä minulle tästä on'. Tutkimus on tässä mielessä itsessään interventio, jolla on vaikutusta tutkittaviin. (Kokko 2011, 308.) Tähän viittasimme jo edellisen alaluvun lo-

pussa. Haastateltavamme ovat saattaneet pohtia elämäntilannettaan uudella tavalla ja enemmän haastattelun jälkeen. Haastattelu voi olla haastateltavan elämässä tietynlainen pysähdys, jolloin on aikaa pohtia kokemiaan arkaluontoisia asioita.

Perhesuhteet mielletään lähtökohdaisesti yksityisiksi. Kun haastattelijä puhuu perheenjäsenen kanssa, perhesuhde tavallaan muuttuu näkyväksi haastateltavalle itselleenkin, koska silloin haastateltava tulee pohtineeksi ja sanoittaneeksi sitä. Aiemmin perhe ja perhesuhde ovat voineet olla haastateltavien mielessä jäsentymättömiä ja niistä puhuminen voi saada haastateltavan näkemään ne uudessa valossa. Siinäkin mielessä haastattelu on interventio perheeseen. Tämä voi olla haastavaa tutkijalle, joka tiedostaa, että haastattelu voi muuttaa perheenjäsenen käsityksiä perheestään.

Haastatteluihin sisältyy kysymyksiä luottamuksesta ja yksityisyydestä, mutta myös salaisuuksien jakamisesta, kuten aiemmin perhesalaisuuksia käsitellessämme olemme tuoneet esiin. Pösön (2008, 104–105) mukaan tutkija ja tutkittavat jakavat salaisuuden ja se jää heidän välilleen. Tutkiessaan esimerkiksi kiistanalaisia perhesuhteita tutkijat joutuvat tasapainoilemaan julkisen ja yksityisen välillä. Luottamuksen rikkominen voi olla seurausta tutkijoiden velvollisuudesta raportoida tietoa eteenpäin, jos he havaitsevat tilanteen, jonka voi katsoa vaaralliseksi jollekin osapuolelle. Esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelun tai rikosten havaitseminen ovat tällaisia tilanteita. Jos tutkija ei ole laillisesti velvoitettu raportoimaan näistä asioista, hän joutuu kohtaamaan

haastavan eettisen kysymyksen: rikkoako luottamus vai ei? (Fontes 2004, 155; Rye 2007.) Tutkija saattaa omaksumaan puuttujan roolin tietoisesti eikä vain ajautua siihen (Glesne 1999, 118). Puuttumisellaan tutkijat saattavat yrittää kääntää vääräksi ja epäoikeudenmukaisiksi kokemiaan asioita oikeiksi.

Tiedon saaminen voi siis olla sekä etuoikeus että taakka, jos tutkija saa tietoonsa ongelmallista tai vaarallista tietoa. Tämä johtaa kysymykseen siitä, kuinka “väärä” tilanteen pitää olla, jotta pitää tehdä interventio (Glesne 1999, 118–119). Jos perhetutkija epäilee esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelua, kuinka hänen tulisi toimia? Missä menee raja intervention tekemisen moraalisen velvollisuuden ja aineistonkeruun jatkamisen välillä? Tutkijat eivät kuulu ilmoitusvelvollisten piiriin lastensuojelulain (LsL 25§) mukaan, mutta lain mukaan kuka tahansa kansalainen voi tehdä lastensuojeluilmoituksen. Mitään valmiita vastauksia näihin kysymyksiin ei ole, ja päätöksiä puuttumisesta tehdään erilaisten kontekstuaalisten elementtien ja yksilöllisten valintojen pohjalta (Glesne 1999, 119–120; Pösö 2008). Tilanteissa, joissa suojelun tarve on ilmeinen, aineistonkeruuseen liittyvä luvattu luottamuksellisuus ja anonymiteetti kumoutuvat.

Ennen haastattelujen toteuttamista tunnistimme huolen intervention mahdollisuudesta. Esimerkiksi Hämäläinen huomasi, että tutkijan rooli mahdollisena intervention tekijänä voi korostua perhehoitolapsia koskevassa tutkimuksessa. Ennen aineistonkeruuta hän pohti asiaa vakavasti ja näki tilanteen haastavana luottamuksen rikkomisen ja eettisen velvollisuuden välisen ristiriin-

dan vuoksi. Hämäläinen ajatteli, että jos lapsi olisi kertonut haastattelussa lasta koskevaa huolestuttavaa tietoa, hänen olisi pitänyt tehdä asiasta lastensuojeluilmoitus. Tutkijana hän koki lapsen edun tärkeäksi ja olisi joutunut rikkomiaan haastattelujen luottamuksellisuuden, jos lapsen etu olisi sitä vaatinut.

Tutkimuksessa lapsille saatetaan luvata luottamus, mutta ehtona voi olla, että luottamus rikotaan, jos lapsi kertoo jotain huolestuttavaa (Punch 2002, 46–47). Jos tutkija pyytää paikalle ulkopuolisen tutkittavan, anonymiteetti särkee, eikä tutkittava voi enää luottaa tutkijaan. Tutkijoiden on hyvä keskustella muiden tutkijoiden kanssa ennen kuin he tekevät päätöksen puuttumisesta. (Ryen 2011, 420.)

Raution tutkimuksessa intervention mahdollisuus korostui, koska haastattelutavat olivat varhaisen tuen perhetyön asiakkaita. Esimerkiksi saatuaan huolestuttavaa tietoa haastateltavan hyvinvointiin liittyen hän otti huolen esille perhetyöstä vastaavan työntekijän kanssa. Tällainen interventio mahdollistaa tarvittaessa perheen lisätuen saannin.

Eettisesti ja ammatillisesti toteutettu tutkimus ennaltaehkäisee näin tutkittavia uhkaavia harmejä ja riskejä. Onkin sanottu, että tutkimuksen pitäisi olla hyödyllistä ja aktiivista hyvän tuottamista. (Peled & Leichtentritt 2002.) Toisaalta Rautio päätyi puuttumatta jättämiseen tilanteessa, jossa perheen äiti kertoi henkilökohtaisesta kriisitymisestä, sillä äiti kertoi saaneensa jo tukea perhetyöstä.

Myös Pirskanen oli tutkimuksessaan tietoinen siitä, että tarve interventioon

olisi voinut syntyä, koska kyseessä olivat alkoholiongelmien ja esimerkiksi perheväkivaltaan liittyvät aiheet. Hän ei kuitenkaan kokenut tutkimuksensa interventiota vaativia tilanteita. Jos aikuinen perheenjäsen kertoo esimerkiksi omasta tai aikuisen läheisensä vaikeasta tilanteesta, tutkija voi lähinnä kuunnella ja tarjota kanavia avunsaantiin. Tutkija voi esimerkiksi kuulla aikuiseen lapsena kohdistuneesta kaltoinkohtelusta – menneisyydestä, joka voi yhä vaikuttaa haastateltavan elämään.

Esimerkit perhetutkimuksistamme varoittavat, kuinka intervention tarve voi tarkoittaa erilaisia asioita eri-ikäisten perheenjäsenten kohdalla. Lapset käsitetään yleisesti perheenjäsenistä haavoittuvimmiksi, koska he ovat monenlaisissa riippuvuussuhteissa aikuisiin. Siksi tutkijan on tiedostettava mahdollinen interventioden tarve tutkittaessa lasten haastavia perhesuhteita. Kun taas on kyse aikuisten perheenjäsenten tutkimisesta, tilanne on erilainen. Tällöin konkreettisia puuttumiskeinoja ei välttämättä ole tai haastateltava on voinut käyttää kaikki avunsaannin keinot tuloksetta. Toki interventio voi olla tarpeellinen, jos aikuista haastatellessa selviää jonkin lapsen olevan interventiota vaativassa tilanteessa. Joka tapauksessa sensitiivisiä perheaiheita tutkittaessa mahdollisuus interventioon on aina läsnä. Sitä ei voi ennustaa tai siihen ei voi täysin valmistautua, vaikka siihen voi varautua. (Ks. myös Hämäläinen ym. 2011; Hämäläinen & Rautio 2013.)

LOPUKSI

Artikkelissa olemme kysyneet, millaisia keskenään samanlaisia pohdintoja ja kokemuksia tutkijat kohtaavat, kun he lähestyvät sensitiivisiä perheaiheita haastattelumetodilla. Perhetutkimuksen on tärkeää tutkia paitsi perhe-elämän positiivisia Aspekteja myös aiheita, jotka voivat olla haastavia ja vaikeita (Smart 2007, 139). Olemme keskustelleet sensitiivisyyden käsitteestä sekä tuoneet esiin eettisiä kysymyksiä, kuten haastateltavien tavoittamisen haasteellisuus, anonymiteetin suojeleminen, käsitteiden eettisyys sekä lasten haastatteluiden erityisyys. Tutkittavan ja tutkijan tunteet ovat olleet myös yksi pohtimistamme teemoista. Haastattelun herättämät tunteet vievät tutkijan haastateltavan kokemusten äärelle ja auttavat ymmärtämään perhesuhteiden herkkää vivah-teita ja kompleksisuutta.

Erityisinä haasteina olemme käsitelleet perhesalaisuuksia ja intervention mahdollisuuksia, jotka linkittyvät toisiinsa. Tutkittava saattaa salata asioita, luoda kuvitelmia, peitellä, kaunistella, tai siten olla avoin ja kertoa salaisuuksia, jolloin tarve interventioon voi ilmaantua. Nämä aspektit kietoutuvat monisyisesti toisiinsa, kun kyse on lojaliteeteista, perhesuhteista ja haastattelun myötä haastateltavien mielessä mahdollisesti heräävistä pohdinnoista.

Koemme, että perhesalaisuudesta ja intervention mahdollisuudesta huolimatta on tärkeää antaa ääni ihmisten kokemuksille sensitiivisistä perheaiheista (ks. myös Pösö 2008, 95, 105). Siten tutkimuksissamme oli tavoitteena antaa ääni tietyille erityisryhmille, joita ei ole kuultu riittävästi yhteiskuntatieteelli-

sessä perhetutkimuksessa. Hämäläisen tutkimus osoittaa, että perhehoitolapset voivat tuottaa arvokasta tietoa kodistaan ja perhesuhteistaan. Tutkimus-
hetkellä perhehoidossa olevia lapsia ei ole myöskään aikaisemmin haastateltu sosiaalityön väitöskirjatutkimuksissa. Samoin Pirskasen ja Raution tutkimuksissa on huomionarvoista, että sekä poikien ja miesten kokemukset vanhempien alkoholiongelmista että neuvolan perhetyön asiakkaiden kokemukset ovat jääneet aikaisemmassa tutkimuksessa pitkälti kuulematta (ks. myös Velleman & Orford 1990, 299).

Tutkija, jolla on sensitiivisen perheaiheen tutkimiseen liittyvää koulutusta tai kokemusta, pystyy parhaiten varautumaan haastattelutilanteeseen ja kohtaamaan haastateltavan tilanteen vaatimalla tavalla. Usein haastaviin tilanteisiin reagoiminen ja haastattelutilanteiden ”lukeminen” vaativat harjaantumista. Silti tutkijalle jokainen haastattelutilanne on aina ainutkertainen.

Lopuksi haluamme todeta, että on tärkeää saada tietoa sensitiivisistä perheaiheista suoraan niiltä ihmisiltä, joilla on niistä kokemuksia. Granfelt (2004, 134) pohtii, kuinka esimerkiksi sosiaalityön tutkimus näivettyy, mikäli sillä ei ole välitöntä yhteyttä ihmisten kokemuksiin. Tutkiessaan sensitiivisiä perheaiheita tutkija ei kuitenkaan voi välttyä pohtimasta sitä, kuinka olla ja reagoida sekä tasapainoilla eettisten kysymysten, tutkijan ja tutkittavan tunteiden, perhesalaisuuksien ja intervention mahdollisuuden välillä.

Kokemuksemme vahvistavat, että sensitiivinen, henkilökohtaiselle elämäntilanteelle pureutuva perhetutkimus edel-

lyttää erityislaatuista lähestymistapaa. Tarvitaan tietoa arkaluontoisten aiheiden tutkimisesta, kykyä kohdata haastateltavien kipeitä kokemuksia ja keinoja huomioida kokemusten yksilöllisyys. Perheaiheiden lähestyminen edellyttää tutkijalta herkkyyttä, tietämystä ja uskallusta.

VIITE

¹ T= tutkija, H= haastateltava

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, Pertti (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Pekka Räsänen, Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.
- Bogolub, Ellen B. & Thomas, Nigel (2005) Parental consent and the ethics of research with foster children. Beginning a cross-cultural dialogue. *Qualitative Social Work* 4 (3), 271–292.
- Bourne, Jill (1998) Researchers experience emotions too. Teoksessa Rosaline S. Barbour & Guro Huby (toim.) *Meddling with mythology*. London: Routledge, 90–104.
- Campensino, Maureen (2007) Homicide bereavement: Reflections on the therapeutic relationships in trauma research. *Qualitative Inquiry* 13 (4), 541–553.
- Chatzifotiou, Sevaste (2000) Conducting Qualitative Research on Wife Abuse: Dealing with the Issue of Anxiety. *Sociological Research Online* 5 (2), <http://www.socresonline.org.uk/5/2/chatzifotiou.html>. Luettu 7.2.2013.
- Christians, Clifford G. (2000) Ethics and politics in qualitative research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 133–155.
- Corbin, Juliet & Morse, Janice M. (2003) The Unstructured Interactive Interview: Issues of Reciprocity and Risks when Dealing Sensitive Topics. *Qualitative Inquiry* 9 (3), 335–354.
- Cree, Vivienne E. & Kay, Helen & Tisdall, Kay (2002) Research with children: Sharing dilemmas. *Child and Family Social Work* 7 (1), 47–56.
- Dickson-Swift, Virginia & James, Erica L. & Kippen, Sandra & Liamputtong, Pranee (2007) Doing sensitive research: What challenges do qualitative researchers face? *Qualitative Research* 7 (3), 327–353.
- Enosh, Guy & Buchbinder, Eli (2005) The Interactive Construction of Narrative Styles in Sensitive Interviews: The Case of Domestic Violence Research. *Qualitative Inquiry* 11 (4), 588–617.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2012) Interviews with children exposed to violence. *Children and Society* 26 (1), 63–73.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fontes, Lisa (2004) Ethics in violence against women research. The sensitive, the dangerous and the overlooked. *Ethics & Behavior* 14 (2), 141–174.
- Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31.
- Gabb, Jacqui (2010a) *Researching Intimacy in Families*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gabb, Jacqui (2010b) Home truths: Ethical issues in family research. *Qualitative Research* 10 (4), 461–478.
- Gilbertson, Robyn & Barber, James G. (2002) Obstacles to involving children and young people in foster care research. *Child and Family Social Work* 7 (4), 253–258.
- Gillis, John (1996) *A world of their own making. Myths, ritual, and the quest for family values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glesne, Corrine (1999) *Becoming qualitative researchers. An introduction*. Second edition. New York: Longman.
- Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tutetun asumisen yhteisöstä. *Janus* 12 (2), 134–154.

- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2003) Sensitive issues in vulnerable conditions: Studying violence in youth residential care. *Young* 11 (4), 323–339.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalisuuden haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalisuus*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Husso, Marita & Virkki, Tuija (2008) Sukupuolittunut luottamus ja väkivalta parisuhteissa. Teoksessa Eija Sevön & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 259–273.
- Hydén, Margaret (2008) Narrating Sensitive topics. Teoksessa Molly Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim.) *Doing narrative research*. Los Angeles, London, New Delhi & Singapore: Sage, 121–136.
- Hämäläinen, Kati & Rautio, Susanna (2013) Participants' home as an interview context when studying sensitive family issues. *Journal of Comparative Social Work* 8 (1), http://jcs.w.no/local/media/jcs.w/docs/jcs.w_issue_2013_1_03_article.pdf. Luettu 13.2.2014.
- Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Hämäläinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2011) Studying sensitive and contradictory family situations – considerations from three family studies. *Journal of Comparative Social Work* 6 (1), http://jcs.w.no/local/media/jcs.w/docs/jcs.w_issue_2011_1_4_article.pdf. Luettu 11.2.2014.
- Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Tampere University Press.
- Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholikäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jallinoja, Riitta (2000) Perheen aika. Helsinki: Otava.
- Johnson, Barbara & Clarke, Jill Macleod (2003) Collecting sensitive data: The impact on researchers. *Qualitative Health Research* 13 (3), 421–434.
- Kokko, Riitta-Liisa (2011) Monitieteisen arviointitutkimuksen arvot ja etiikka. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalisuuden arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–315.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – Etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit ja rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheisyydessä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15 (4), 316–332.
- Lastensuojelulaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1983/19830683>. Luettu 7.2.2013.
- Lee, Raymond M. (1993) *Doing research on sensitive topics*. London, Newbury Park & New Delhi: Sage.
- Liamputtong, Pranee (2007) *Researching the vulnerable. A guide to sensitive research method*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mason, Jennifer (2007) *Qualitative researching*. Second edition. London: Sage publications.
- Mason, Jennifer & Tipper, Becky (2008) Being related: How children define and create kinship. *Childhood* 15 (4), 441–460.
- Notko, Marianne (2011) Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Oakley, Ann (1981) Interviewing women: A contradiction in terms. Teoksessa Helen Roberts (toim.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan, Paul, 30–61.
- Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit (2002) The ethics of qualitative social work research. *Qualitative Social Work* 1(2), 145–169.
- Pirskanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöntutkimuslaitoksen

- julkaisusarja D 53/2011. Helsinki: Väestöliitto.
- Pirskanen, Henna (2009) "Was your father a problem drinker?" Challenges of life story interviewing in researching adult sons of problem drinking fathers. *Journal of Comparative Social Work* 4 (1) http://jcs.w.no/local/media/jcs.w/docs/jcs.w_issue_2009_1_7_article.pdf. Luettu 11.2.2014.
- Punch, Samantha (2002) Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood* 9 (3), 321–341.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto: kirjoituksia huono-osaisuuden kasaantumisesta. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen morali. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, 93–107.
- Rautio, Susanna (2013a) Parents' experiences of early support. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 27 (4), 927–934.
- Rautio, Susanna (2013b) Diaries of family workers: empowerment and working with families with children. Teoksessa Maritta Törrönen, Olga Borodkina, Valentina Samoylova & Eveliina Heino (toim.) *Empowering Social Work: Research and Practice*. Helsinki: Palmenia, 158–170.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista.
- Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/ 2001. Helsinki: Väestöliitto.
- Ryen, Anne (2007) Ethical Issues. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage, 218–235.
- Ryen, Anne (2011) Ethics and Qualitative Research. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research*. 3rd Edition. London: Sage, 416–432.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 13–26.
- Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) Rajallisia äitiysidentiteettejä - Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista. *Janus* 17(2), 104–120.
- Smart, Carol (2006) Children's narratives of post-divorce family life: From individual experience to an ethical disposition. *The Sociological Review* 54 (1), 155–170.
- Smart, Carol (2007) *Personal life. New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity press.
- Vangelisti, Anita L. (1994) Family secrets: Forms, functions and correlates. *Journal of Social and Personal Relationships* 11(1), 113–135.
- Velleman, Richard & Orford, Jim (1990) Young adult offspring of parents with drinking problems: recollections of parents' drinking and its immediate effects. *British Journal of Clinical Psychology* 29 (9), 297–317.
- Warren, Carol (2002) Qualitative interviewing. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of interview research*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, 83–101.